

Az első világháború utáni magyar és osztrák illetőségről

Az első világháborút lezáró békeszerződések közül az Ausztriára vonatkozó St. Germain-en-Laye-i^[1] és a Magyarországgal kötött trianoni békeszerződés^[2] tartalmazta az illetőség kifejezést. Az első világháborút hazánk számára lezáró békeszerződés értelmében a Magyarországtól elcsatolt területek lakossága az illetősége alapján veszítette el a magyar állampolgárságát, és szerezte meg az utódállamét — honosítási eljárás vagy hatósági intézkedés nélkül — a békeszerződés hatályba lépése napján, 1921. július 26-án, vagyis abban az időpontban, amikor az egyik állam váltotta a másikat a terület feletti szuverenitásban.^[3] A békeszerződés 61. cikke értelmében azok a személyek, akiknek illetősége (*pertinenz*) oly területen volt, amely azelőtt a volt Osztrák-Magyar Monarchia területeihez tartozott, „a magyar állampolgárság kizárásával” annak az utódállamnak az állampolgárságát szereztek meg, amely az említett területen az állami főhatalmat gyakorolta.^[4] Értelemszerűen a Magyarország megmaradt területén illetőséggel rendelkező személyek, lakóhelyükre tekintet nélkül, magyar állampolgárok maradtak, melyet az 56. cikk szabályozott. A békeszerződés 62. cikke értelmében a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz, vagy a Cseh-Szlovák Köztársasághoz csatolt területeken 1910. január 1. után illetőséget szerzett személyek abban az esetben szereztek meg a szerb-horvát-szlovén vagy a csehszlovák állampolgárságot, ha az adott utódállamtól erre engedélyt kaptak, vagyis ha az egyének az utódállamok kormányához kérvényt intéztek, és az kedvező elbírálásban részesült. Amennyiben az egyén erre irányuló kérelmet nem nyújtott be, vagy kérelmét elutasították, automatikusan annak az államnak az állampolgárságát kapta meg, amely főhatalmat gyakorolt azon terület felett, ahol az adott személy illetősége 1910. január 1-jén volt.^[5] Az optáláshoz való jog is az egyén illetőségén alapult,

[1] Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria, St. Germain-en-Laye, 10 September 1919.

[2] Trianoni békeszerződés, Trianon, 1920. június 4. Kihirdette: 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

[3] Az állampolgárság államutódlás esetén történő automatikus változásának elméletéről lásd Kelsen, 1945, 239.; Jellinek, 1951, 50–59.; Scelle, 1948, 132, 136.; Oppenheim, 1905, 273.; Buza, 1935, 147.

[4] A békeszerződéssel kettészakított városokban (például Komárom, Nagyszalonta, Sátorlajújhely) azok a személyek maradhattak magyar állampolgárok, akiknek a Magyarországnál maradt városrészben volt illetőségük, valamint akiknek az elcsatolt részen volt illetőségük, de azt az optálásra nyitva álló határidő alatt, optálásukat követően áttették a Magyarországhoz tartozó városrészbe, vagy más magyarországi településre. (Jacobi – Peregriny, 1930, 4.)

[5] Jól példázza ezt, hogy az a magyar állampolgár, aki pozsonyi illetőségét 1920. január 1. után szerezte meg, magyar állampolgár maradt, ha nem kérelmezte és kapta meg a csehszlovák állampolgárságot. Magyar állampolgár maradt továbbá az a személy is, akinek illetősége 1910. január 1-jén a későbbi, trianoni békeszerződést követő magyarországi területen volt, és pozsonyi illetőségét csak ezután szerezte meg. (Jacobi – Peregriny, 1930, 34.)

ennek megfelelően a békeszerződés 63. cikke a magyar állampolgárságukat elveszítette és a 61. cikk értelmében új állampolgárságot szerzett 18 évesnél idősebb személyeknek a szerződés hatályba lépését követő egy éven belül biztosított optáláshoz való jogot^[6] a korábbi állampolgárságuk visszaszerzésére. A 64. cikk alapján továbbá a volt osztrák császársághoz tartozó területen illetőséggel rendelkező, magyar nemzetiségű, magyarul beszélő személyeknek is joga volt az optáláshoz a magyar állampolgárság megszerzése érdekében a szerződés hatályba lépését követő hat hónapon belül.

Az illetőség jelentését azonban nem határozták meg a békeszerződésekben, így azt a belső jogi szabályozások töltötték meg tartalommal. Számos problémát okozott, hogy a korábbi Osztrák-Magyar Monarchia különböző területein más-más volt az illetőség szabályozása, sőt helyenként egyáltalán nem volt ismert ez a jogintézmény.

Az illetőséget vagy más néven községi illetőséget csupán néhány államutódlási esetben használtak kritériumként. Az első világháborút követően az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamain^[7] kívül például 1938 és 1940 között a keleti német területek^[8] állampolgárságának rendezése során alkalmazták. Az illetőség mint az állampolgárság megszerzésének kritériuma tehát a XX. század első felében Közép-Európában figyelhető meg,^[9] más területeken kevésbé ismert. Az illetőség más nyelvekben használt megfelelői a következők: német nyelven *Heimatrecht*, *Gemeindezuständigkeit* vagy *Pertinenza*, olasz nyelven *pertinenza*, francia nyelven *indigénat*, angol nyelven pedig *rights of citizenship* vagy bővebben *rights of citizenship in a commune*.

A községi illetőség eredetét tekintve „nem az állampolgársághoz, hanem a községi önkormányzat kialakulásához kapcsolódott,” és a községekben kialakuló, község ügyeinek intézésében részt vevő személyeket megillető „*községi polgárjog*[ból] fejlődött ki”.^[10] Minden bizonnyal erre utal angol megfelelője is, a *rights of citizenship in a commune*.^[11]

[6] Az optáláshoz való jog lényege, hogy az érintett személyeknek joga van ahhoz, hogy — meghatározott időn belül — megválasszák, melyik államutódlással érintett állam állampolgárai kívánnak lenni. Kezdetben az optálás fogalmát szűkebben értelmezték, vagyis olyan jogként, amely arra biztosított jogot, hogy területátadás esetén az egyén megtarthassa régi állampolgárságát. (Meessen, 1982, 424–425.)

[7] Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria, St. Germain-en-Laye, 10 September 1919. Articles 64, 70.; Trianoni békeszerződés, Trianon, 1920. június 4. Kihirdette: 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. 56, 61. cikkek.

A kisebbségi szerződések közül Csehszlovákiára és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságra vonatkozóknak szerepelt az illetőség. Treaty between the Principal Allied and Associated Powers (the British Empire, France, Italy, Japan and the United States), and Czechoslovakia, St. Germain-en-Laye, 10 September 1919. Article 3.; Treaty between the Principal Allied and Associated Powers (the British Empire, France, Italy, Japan and the United States), and the Serb-Croat-Slovene State, St. Germain-en-Laye, 10 September 1919. Article 3.

[8] Vertrag zwischen dem Deutschen Reich und der Czechoslowakischen Republik über Staatsangehörigkeits- und Optionsfragen. Berlin, 20 November 1938. §. 1. Deutsches Reichsgesetzblatt, Teil 2, 1938. 895.

Vertrag zwischen dem Deutschen Reich und der Slowakischen Republik zur Regelung der Staatsangehörigkeit von Volkstzughörigen beider Staaten. Bratislava, 27 December 1939. Artikel I-II. Deutsches Reichsgesetzblatt, Teil 2, 1940. 78. Lásd továbbá az illetőség német belső jogban való megjelenését Jellinek, 1951, 77.

[9] Vichniac, 1933, 147.

[10] Kisteleki, 2000, 68.

[11] Az intézmény fejlődéstörténetéről és angliai eredetéről lásd Kisteleki, 2011, 178–179.

A községi illetőség valóban egyfajta helyi *citizenship* volt,^[12] amely jogokkal és kötelezettségekkel ruházta fel az egyént, melyek közül az elszegényedés esetén járó közsegélyhez való jog kiemelt szerepet kapott.^[13] Éppen ezért egyes nézetek szerint visszavezethető a középkori *Unterstützungswohnsitzre*, amelyből a községek azon kötelezettsége eredt, hogy a hozzájuk tartozó polgároknak szükség esetén támogatást nyújtsanak.^[14] Ilyen tartalmú szegényjogi szabályozást bocsátott ki már 1530-ban V. Károly és 1536-ban VIII. Henrik.^[15] A *Recht des Indigenates* kifejezés az 1864. évi bécsi békeszerződésben pedig már az állampolgárságról rendelkező cikkben jelent meg.^[16]

Az Osztrák-Magyar Monarchiában 1867-től a tartózkodás szabadsága miatt a magyarok és osztrákok egy része a Monarchia területén bárhol letelepedhetett. A Monarchiában azonban nem volt egységes állampolgárság, ezért osztrák községi illetőséget csak osztrák állampolgárok,^[17] magyar községi illetőséget csak magyar állampolgárok^[18] szerezhettek meg. Az átköltözésekkel így új illetőség nem jöhetett létre. A korábbi ugyan fennmaradt, de valódi jogok és kötelezettségek nélkül, melynek következtében az illetőség „gyakorlati szerepe csökkent és leszűkült a szegényekről való gondoskodás kérdéseire”.^[19] Az első világháborút követő alkalmazása során a fő problémát az okozta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában a községi illetőség szabályozása nem volt egységes. Az osztrák és magyar területekre külön-külön szabályok vonatkoztak, a horvát-szlavón területen ezek ötvözte alkotta a szabályozást,^[20] a bosznia-hercegovinai területen pedig egyáltalán nem létezett^[21] ez a jogintézmény.

A községi illetőséget 1859. április 24-én kibocsátott császári nyílt parancs^[22] vezette be a Habsburg birodalom államaiban, amely a magyar területeken a 7863/1869. számú belügyminiszteri rendelet értelmében nem emelkedett kötelező erőre.^[23] A császári pátenis ugyan közvetve visszautalt az 1849. évi olmützi alkotmányra,^[24] ez azonban még csak a községek jogaként említette az új tagoknak a község kötelékébe való felvételét, az illetőség kifejezést nem tartalmazta. Az 1959. évi pátenis értelmében „[a]z a jogviszony, amelynél fogva személyével valaki szándéka szerint egy község kötelékébe ott maradóként tarto-

[12] Gettys, 1927, 270.

[13] A szegények segélyezési jogát külön nevesíti többek között Flournoy, Jr. – Hudson, 1983. 15.; Krombach, 1967, 22.; Graupner, 1944, 32.

[14] Jellinek, 1951, 76.

[15] Molony, 1934, 150.; Vichniac, 1933, 147.

[16] Friedens-Tractat zwischen Oesterreich, Preußen und Dänemark vom 30. Oktober 1864, Wien. Artikel XIX.

[17] Gesetz vom 3. December 1863, betreffend die Regelung der Heimatsverhältnisse. Wirksam für Böhmen, Dalmatien, Galizien mit Krakau, Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain und die Bukowina, Mähren, Schlesien, Tirol, Vorarlberg, Görz und Gradiska, Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete. Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, 1863, Nr. 105. §. 2.

[18] 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről, 5. §.

[19] Napier, 1932, 2.

[20] Lásd bővebben Molony, 1934, 160–161.

[21] Lásd bővebben Napier, 1932, 2.; Graupner, 1944, 33.; Molony, 1934, 152.; Vichniac, 1933, 151–152.

[22] Kaiserliches Patent vom 24. April 1859, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des lombardisch-venetianischen Königreiches, Dalmatiens und des Militär-Gränzlandes, womit ein neues Gemeindegesetz erlassen wird. Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, 1859. Nr. 58.

[23] Czebe, 1930, 33. Ennek ellenére az 1959. április 24-én kibocsátott császári nyílt parancsban található rendelkezések bizonyos pontokon mintául szolgálhattak a magyar szabályozás kialakításakor.

[24] Kaiserliches Patent vom 4. März 1849, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich enthaltend. Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, 1849. Nr. 150. §. 33. b).

zik, a községhez tartozó illetőséggé válik, beleértve ezen a viszonyon alapuló jogokat, [és] községi illetőségnek [*das Heimatrecht in der Gemeinde*] nevezendő.^[25] Az osztrák területeken ezt követően a községek szabályozásának alapvető elveiről szóló 1862. március 5-i törvény,^[26] majd az illetőségi jogviszony szabályozásáról szóló 1863. évi törvény^[27] rendezte a községi illetőséget, mely utóbbit 1896-ban módosították.^[28] Az államutódlás idején az 1896. évi törvény által módosított 1863. évi törvény volt alkalmazandó az osztrák állampolgárok illetőségének megállapítása során. A magyar területeken a szabályozás a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikkkel^[29] valósult meg, melyet módosított az 1876. évi V. törvénycikk.^[30] A trianoni békeszerződés idején az illetőséget újraszabályozó, a községekről szóló 1886. évi XXII. törvénycikk^[31] volt hatályban. A magyar belső jogból egyébiránt e jogintézményt csak a községi illetőség megszüntetéséről szóló 1948. évi LXI. törvény^[32] vonta ki, és a hatályos jogszabályokban az illetőség helyett a belföldi lakóhelyet, külföldön lakó személyre nézve pedig az utolsó belföldi lakóhelyet kellett érteni.

A községi illetőség az államutódlási esetekben általában önállóan de olykor az előállam állampolgársága mellett^[33] megnevezve szerepelt.^[34] A két forma között azonban érdemi különbség nem lelhető fel, mivel az említett államutódlási esetek idején kizáró-

[25] Kaiserliches Patent vom 24. April 1859, wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme des lombardisch-venetianischen Königreiches, Dalmatiens und des Militär-Gränzlandes, womit ein neues Gemeindegesezt erlassen wird. Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, 1859. Nr. 58. §. 32.

[26] Gesetz vom 5. März 1862, wirksam für die Königreiche Böhmen, Dalmatien, Galizien, und Lodomerien mit dem Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, für die Erzherzogthümer Oesterreich unter und ob der Enns, für die Herzogthümer Ober- und Nieder-Schlesien, Steiermark, Kärnthen und Krain, Salzburg und Bukowina, für die Markgrasschaft Mähren, für die gefürstete Grasschaft Tirol und das Land Vorarlberg, für die gefürstete Grasschaft Görz und Gradisca, für die Markgrasschaft Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete, womit die grundsätzlichen Bestimmungen zur Regelung des Gemeindegeseztens vorgezeichnet werden. Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, 1862, Nr. 18.

[27] Gesetz vom 3. December 1863, betreffend die Regelung der Heimatsverhältnisse. Wirksam für Böhmen, Dalmatien, Galizien mit Krakau, Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain und die Bukowina, Mähren, Schlesien, Tirol, Vorarlberg, Görz und Gradiska, Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete. Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, 1863, Nr. 105.

[28] Gesetz vom 5. December 1896, wodurch einige Bestimmungen des Gesetzes vom 3. December 1863 (R.G.BI. Nr. 105) betreffend die Regelung der Heimatsverhältnisse, abgeändert werden. Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, 1896, Nr. 222.

[29] 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről, 6–19. §.

[30] 1876. évi V. törvénycikk a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. tc. módosításáról és kiegészítéséről, 1–15. §.

[31] 1886. évi XXII. törvénycikk a községekről, 5–18. §.

[32] 1948. évi LXI. törvény a községi illetőség megszüntetéséről.

[33] A két kisebbségi szerződésben az állampolgárság mellett szerepel a szokásos tartózkodási hely és az illetőség vagyilagosan az alábbi szerint: „állampolgárok, akiknek az eset körülményei szerint szokásos tartózkodási helye vagy illetősége eme szerződés hatályba lépésének időpontjában olyan területen van”. Az állampolgárság szerepeltetését itt a szokásos tartózkodási hely vagyilagos megjelenése indokolta. Treaty between the Principal Allied and Associated Powers (the British Empire, France, Italy, Japan and the United States), and Czechoslovakia, St. Germain-en-Laye, 10 September 1919. Article 3.; Treaty between the Principal Allied and Associated Powers (the British Empire, France, Italy, Japan and the United States), and the Serb-Croat-Slovene State, St. Germain-en-Laye, 10 September 1919. Article 3. Lásd Szalayné, 2003, 89, 101. A csehszlovák területeken az osztrák kisebbség tekintetében kétoldalú szerződés mondta ki, hogy rájuk nem a szokásos tartózkodási hely, hanem az illetőség irányadó. Treaty between the Austrian Republic and the Czechoslovak Republic with Regard to Citizenship and to the Protection of Minorities, Brünn, 7 June 1920. Article 4.

[34] Krombach, 1967, 22.

lag állampolgároknak volt joga községi illetőségre.^[35] Az illetőség azonban nemcsak jog volt, hanem egyúttal kötelezettség is, ugyanis minden állampolgárnak valamely községhez kellett tartoznia. Minden egyénnek csak egy községi illetősége állhatott fenn, így egy másik község kötelékébe lépéssel megszűnt a korábbi illetőség.

A községi illetőség sajátossága abban állt, hogy nem feltétlenül egyezett meg a szokásos tartózkodási hellyel. Megszerzésének módjai az állampolgárság-szerzés alapjához hasonlítottak,^[36] amelyre utal a kapcsolatot, valamihez tartozást kifejező, olasz eredetű megfelelője, a *pertinenza* szó is. Ezáltal az egyéneknek az államhoz tartozásra utaló állampolgárság mellett volt egy, a községhez tartozást kifejező jogviszonya is.

E kritérium mibenléte és tartalma elsősorban az államutódláskor hatályban lévő belső jogi szabályozásokból ismerhető meg, így szükséges feltárni az osztrák és magyar törvényekben megjelenő egyedi vonásokat, egyúttal utalva azok különbségeire is.

A gyermekek születéssel szerzett és a nők házasság útján szerzett illetősége alapvetően megegyezett az osztrák és magyar területeken. A gyermekeknél a leszármazási elven alapult az illetőség, mely szerint a törvényes és törvényesített gyermek az apa, a törvénytelen gyermek az anya illetőségét követte. Az örökbefogadás esetét csak a magyar szabályozás említette, az örökbefogadó illetőségét megadva. Az osztrák törvény leszögezte, hogy a gyermek átvétele vagy a gondozás átvállalása nem hat ki az illetőségre, az örökbefogadásról azonban nem esett szó.^[37]

A nők esetében hasonló volt a két törvény annyiban, hogy a nő a házasság következtében férje illetőségét szerezte meg.^[38] Ám a két szabályozás számos ponton különbözött. Mindkét törvény alapján megtarthatta az özvegy nő férjének illetőségét, amely kiegészült a magyar szabályozásban annyival, hogy „mindaddig, míg önjogulag más községi illetőséget nem szerez”. Különbség volt továbbá, hogy válás esetében az osztrák nőnek megmaradt férje illetősége, míg a magyar nő visszaszerezte a házasság előtti illetőségét — kivéve, ha külföldi volt és magyar állampolgárságát és illetőségét a házassággal szerezte meg.^[39] Mivel a házasság felbomlásának nem volt következménye az azzal

[35] 1886. évi XXII. törvénycikk, 15. §. 1080/1935. K. sz. Közigazgatási bírósági ítélet, hivatkozva: Bródy — Bán, 1938, 52.; Gesetz vom 5. December 1896, Artikel I. §. 5. Ebben az időben egy külföldi illetőséget csak az állampolgárság megszerzésével egy időben szerezhetett, azt megelőzően számára az illetőséget csupán kilátásba lehetett helyezni. Érdekes módon az illetőség első magyar szabályozásában azok a külföldiek, akik két éve állandóan az országban laktak, folyamatosan adót fizettek és más államnak nem voltak alattvalói, felvehetőek voltak a községi kötelékbe. 1871, 19. §. Az 1876. évi törvény már csak az illetőség kilátásba helyezését tette lehetővé az állampolgárság megszerzése esetére. 1876, 11. §. Az 1879. évi L. törvénycikkben lévő kritérium, miszerint a külföldinek magyar állampolgárság megszerzéséhez feltétel, hogy „valamely belföldi község kötelékébe fel van véve, illetőleg felvétele a község által kilátásba helyeztetik”. 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről, 8. §. 2. pont. A feltétel első fele csak olyan egyénekre vonatkozhatott, akiket 1871 és 1876 között felvettek községi kötelékbe, mivel 1876 után erre nem volt mód. Ha volt is a gyakorlatban ilyen felvétel, az egyén bizonyára megszerezte ezt követően a magyar állampolgárságot, amelynek időbeli korlátja ötévi megszakítás nélküli tartózkodás volt.

[36] Krombach, 1967, 22.

[37] Gesetz vom 3. December 1863, §. 6.; 1886. évi XXII. törvénycikk, 6. §.

[38] Gesetz vom 3. December 1863, §. 7.; 1886. évi XXII. törvénycikk, 7. §.

[39] A trianoni békeszerződést követően ezt a rendelkezést analógia útján alkalmazták arra az esetre, amikor egy elcsatolt területen született nő illetősége volt kérdéses, aki 1918-ban házasság útján budapesti illetőséget szerzett, azonban 1925-ben elvált. Az ügyben a nő megtarthatta magyar állampolgárságát és

szerzett magyar állampolgárság elvesztése,^[40] a külföldi nő magyar állampolgárként tartozott továbbra is a házasság által szerzett illetőségébe. A magyar állampolgárságot külföldivel kötött házasság útján elvesztő nő^[41] a válás esetén visszanyerte^[42] magyar állampolgárságát és a házasság előtti községi illetőségét.^[43] Az osztrák törvény nem rendelkezett a külföldi nő, illetve a külföldi állampolgárságot szerzett nő illetőségéről, és a házasság előtti illetőség visszaszerzését egy esetben tette lehetővé: a házasság érvénytelenítését követően. A két rendszer alapvetően abban különbözött, hogy az osztrák szabályozás szorosabban kötötte a férj illetőségéhez a nőét. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy egy, a háború során eltűnt férfi felesége, akinek illetősége Csehszlovákia területére esett, nem gyakorolhatta optálási jogát az osztrák állampolgárság visszaszerzésére férje nélkül, mivel, a bíróság indoklása szerint, nem váltak el.^[44]

Az osztrák törvény kifejezetten említette az udvari és állami hivatalnokokat, a körzeti képviselőket, a költségvetést felügyelő tisztviselőket, a közszolgálatot ellátó személyeket, valamint az egyházi és világi tanítókat, akik hivatalba lépésükkel megszerezték a hivatali székhelyük szerinti község illetőségét.^[45] A magyar törvény nem nevesítette az egyének eme csoportját, így a bírói gyakorlat alakította ki illetőségük megszerzésének elveit. Eltérő volt az osztrák szabályozáshoz képest, hogy az állami szolgálatban állók nem tarthattak igényt szolgálatuk alapján az illetőségük elismerésére,^[46] mivel munkájukkal nem a hivatali székhelyüket, hanem az államot szolgálták. A szolgálati hely illetőségét csak a községek szolgálatában állók szerethették meg,^[47] ennek megfelelően rendezték például a felekezeti tanító és a községi néptanító, az önkéntes tűzoltó, a községi pásztor, a kanász, az éjjeliőr és a városi utcaseprő illetőségét.^[48]

A két szabályozás közötti legnagyobb és az államutódlás során legtöbb problémát okozó különbség az egyén saját jogon való illetőségszerzése volt, a községbe való település és ott tartózkodás által. Az osztrák szabályozás szerint az illetőség megszerzése kizárólag a község kötelékébe való kifejezett felvétellel (*durch ausdrückliche Aufnahme*) keletkezett.^[49] A magyar törvény fogalmazása kevésbé volt egyértelmű: „A községi illetőség település által vagy a nélkül is a községi kötelékbe való határozott felvétel által megszerezhető.”^[50] A 10. § azonban nyilvánvalóan egy automatikus szerzési módról rendelkezett, mellyel az egyén a „község kötelékébe tartozónak s az előbbi községi kötelékből

budapesti illetőségét, mivel korábbi illetőségének visszaszerzése esetén külföldivé vagy hontalanná vált volna. Lásd Czebe, 1930, 63.

[40] 1879. évi L. törvénycikk, 35. §.

[41] 1879. évi L. törvénycikk, 34. §.

[42] 1879. évi L. törvénycikk, 37. §.

[43] 1886. évi XXII. törvénycikk, 7. §.

[44] Kugler v. (Austrian) Federal Ministry for the Interior, Austria, Administrative Court (Verwaltungsgerichtshof), Vienna. 29 September 1921. (No. 12.891 A.). Annual Digest of Public International Law Cases. Vol. 1. 1919–1922. Case No. 153., 220–221.

[45] Gesetz vom 5. December 1896, Artikel I. §. 10.

[46] 7796/1910. K. sz. Közigazgatási bírósági ítélet, hivatkozva: Bródy – Bán, 1938, 61.

[47] Uo.

[48] 2951/1910, 5879/1915, 1702/1907, 1171/1907, 6/1905. 3106/1935. K. sz. Közigazgatási bírósági ítélet, hivatkozva: Bródy – Bán, 1938, 61.

[49] Gesetz vom 5. December 1896, Artikel I. §. 1.

[50] 1886. évi XXII. törvénycikk, 8. §.

kiléptettek *tekintetik*”.^[51] Míg tehát településsel az osztrák területeken csak kérelemre és a község kifejezett felvétele alapján lehetett illetőséget szerezni, addig magyar területen bizonyos feltételek fennállása esetén automatikusan^[52] megváltozott az egyén illetősége.

Mindkét területen kérelmezhető volt az illetőség megszerzése a községbe települést követően bármikor, függetlenül az ott tartózkodás idejétől. Egy bizonyos idő elteltét követően azonban a községnek nem volt mérlegelési joga. A magyar törvény szerint: „Aki azon községből, melynek kötelékében volt, más községbe költözik át, ez által a régi községi kötelékből még nem lép ki; ha azonban az új községben négy évig folytonosan lakik, ennek községi terheihez járul, és ezen község ellene a 9. § a), b), c) pontjaiban megállapított kifogásokat ezen idő alatt nem érvényesíti, ezen község kötelékébe tartozónak s az előbbi községi kötelékből kiléptettek tekintetik még azon esetben is, ha települési szándékát be nem jelentette; kivéven, ha azon községben, a melyből átköltözött, a községi terhekhez ezen idő alatt is folytonosan hozzájárult, vagy ha ily hozzájárulás nélkül is ő maga előbbi községi illetőségét ugyanezen község beleegyezése mellett fentartani akarja.”^[53]

Az automatikus illetőség-szerzéshez tehát négy év folyamatos helyben lakás és a község terheihez való hozzájárulás volt szükséges.^[54] A magyar bírói gyakorlat értelmében akár egyszeri hozzájárulás is elegendő volt^[55] a község terheihez való hozzájárulás megállapításához, és az természetben is teljesíthető volt.^[56]

A két szabályozás jellegéből is kitűnik a magyar rendszer automatizmusa és az osztrák kérelemhez kötöttsége. Az automatikus szerzést támasztja alá, hogy a magyar rendelkezés a községnek *megtagadást* tett lehetővé a 9. § a), b), c) pontjaiban.^[57] Ezzel szemben az osztrák törvény arról rendelkezett, hogy milyen esetben *nem utasíthatja vissza* a község az illetőség megadását, amely önmagában jelzi a kérelemhez kötöttséget. A kérelmet egyébiránt osztrák területen, az egyénen és jogutódain kívül a korábbi illetősége szerinti község is benyújthatta.^[58] A négy évvel szemben itt tízévi folyamatos és — további feltételként — akarat szerinti tartózkodás volt szükséges. Utóbbi jelentőségét mutatja, hogy a tíz év csak onnan volt számítható, amikortól az egyén akaratának megfelelően tartózkodott a községben és a tartózkodás akaratlanul való felhagyása esetén figyelmen

[51] 1886. évi XXII. törvénycikk, 10. §. (Kiemelés: G.M.)

[52] Hasonló véleményt lásd Napier, 1932, 9.; Graupner, 1944, 33. Lásd továbbá Népies Irodalmi Társaság, 1921, 12.

[53] 1886. évi XXII. törvénycikk, 10. §.

[54] A négy éves szabályt az 1876. évi V. törvénycikk 6. §-a vezette be, az 1871. évi XVIII. törvénycikk 10. §. a) pontja még két évet tartalmazott.

[55] 999/1924, 1676/1922, 4285/1926. K. sz. Közigazgatási bírósági ítélet, hivatkozva: Czebe, 1930, 35.; valamint Bródy – Bán, 1938, 60.

[56] 3268/1910. K. sz. Közigazgatási bírósági ítélet, hivatkozva: Pongrácz, 1938, 64.

[57] A megtagadási okok a következők lehetnek:

„a) ha a települő ellen bebizonyítottatik, hogy büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt van jogerős határozattal vád alá helyezve, vagy büntett avagy ugyanilyen vétség miatt hozott ítélet hatálya alatt áll; b) ha a község terhelése nélkül magát fentartani nem képes; c) ha legutóbbi állandó tartózkodása helyétől kielégítő erkölcsi bizonyítványt fel nem mutathat.” Értelmezését lásd Bródy – Bán, 1938, 53.

[58] Gesetz vom 5. December 1896, Artikel I. §. 3.

kívül kellett hagyni a korábban ott töltött időt.^[59] A magyar szabályozással annyi rokon elem fedezhető fel, hogy a kérdéses időszak alatt a község terhelése,^[60] ahogyan az a magyar törvény 9. § b) pontjában is, a község számára lehetőséget adott az elutasításra.

Összességében elmondható, hogy egy személy más községbe költözése esetén kérhette községi illetőségének megváltoztatását mindkét szabályozás szerint. Azonban ha ez elmaradt, a magyar szabályozás alapján négyévi folyamatos helyben lakás és e község terheihez való hozzájárulás esetében — néhány kivételtől eltekintve — automatikusan megváltozott az illetősége. Ezzel szemben az osztrák szabályozás szerint a változást minden esetben kérelmezni kellett, amelyet a község tízévi folyamatos és akarat szerinti tartózkodás esetén nem utasíthatott vissza, kivéve, ha ez idő alatt az egyén a község számára teher volt a segítése miatt.

A községi illetőség jellegét és a tartózkodási hely mint kritériumtól való elkülöníthetőségét jól jelzi az a magyar törvényben megjelenő felsorolás, amely akkor volt figyelembe veendő, ha az illetőség a fent említett rendelkezések alapján nem volt megállapítható. Ha kérdéses volt az egyén illetősége, annak meghatározásánál elsősorban az adózás helye, másodsorban a születés helye, és csak harmadsorban számított az utolsó öt évben a leghosszabb ideig fennálló tartózkodási hely. A negyedik helyen a lelecnél a találás helye, és az ötödik helyen a katonáknál az a hely szerepelt, ahol a hadseregben való szolgálatra előállították vagy ahonnan önként belépett a hadseregbe.^[61]

Az illetőség mint kritérium az említett államutódlási esetek nagy részében az előd-állam állampolgársága elvesztésének és egyúttal az utóállam állampolgársága megszerzésének, valamint az optáláshoz való jognak egyaránt alapja volt. A törvények ugyan előírták, hogy mindenki rendelkezzen illetőséggel, azonban ez nem valósult meg maradéktalanul. Egyesek nem rendelkeztek vele, mások nem tudták azt dokumentumokkal igazolni,^[62] és voltak, akiknél az illetőség helye vitatott volt. Utóbbi esetek eldöntése a magyar és osztrák Legfelső Közigazgatási Bíróság hatáskörébe csak a megmaradt területeken lévő községek esetében tartozott, az elcsatolt területeken az adott állam bíróságainak joghatósága állt fenn.^[63] Az 1922. évi XVII. törvénycikk^[64] vezette be a belügyminiszter döntését első és egyúttal utolsó fokon arról, hogy egy személynek a községi illetősége elszakított területen volt-e és magyar állampolgárságát elvesztette-e vagy sem. Ennek megfelelően a 167.335/1922. számú belügyminiszteri rendelet is utalt arra, hogy annak megállapítása, hogy egy egyén községi illetősége a trianoni békeszer-

[59] Gesetz vom 5. December 1896, Artikel I. §. 2.

[60] A község terhelése mint kivétel, a korábbi szabályozásokban is megjelent és célja, hogy a község ne legyen köteles felvenni olyan személyt, aki önmagát eltartani nem képes és így a község segélyezésére szorul. Lásd Kaiserliches Patent vom 24. April 1859, §. 39 (3).; Gesetz vom 5. März 1862, Artikel III.; 1971. évi XVIII. törvénycikk, 12. §.; 1876. évi V. törvénycikk, 5. §.

[61] 1886. évi XXII. törvénycikk, 16. §.

[62] Az illetőséget esetenként nehéz volt elismertetni a községben. Ez különösen az adott államban kisebbséghez tartozóknál jelentett problémát, akiknek a gyakorlatban ez nehezebb volt. Dokumentumaikat alapos vizsgálat alá vetették még ha minden megkívánt papírja rendelkezésre is állt, különösen a nyugdíjazás előtt állóknak és olyan személyeknek, akiknek felvételéből pénzügyi kötelezettség fakadt. (Napier, 1932, 2.)

[63] Graupner, 1944, 33.

[64] 1922. évi XVII. törvénycikk az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról, 24. §.

ződés hatályba lépésének napján fennállott-e, még abban az esetben is a magyar állam hatáskörébe kell tartozzon, ha a község elszakított területen fekszik más állam fennhatósága alatt.^[65] Ennek azonban kizárólag a magyar állampolgárság elvesztése vagy visszaszerzése tekintetében volt relevanciája, és a belügyminiszter döntése nem lehetett hatással a másik állam állampolgárságának megszerzésére.

Nehézségeket okozott, hogy az utódállamokban nem feltétlenül azt értették illetőség alatt, amely az elődállam jogszabálya alapján annak minősült, és sajnálatos módon elvétve található olyan kétoldalú szerződés, amely eme problémát megoldja.^[66] Csehszlovákiában például két ítélet is született az átszatolt magyar területeken lévő illetőség értelmezéséről. Egy 1921-ben meghozott ítélet — a magyar bírói gyakorlattal szemben — kimondta, hogy a településsel létrejövő illetőségnek község terheivel való hozzájárulásnak a négy év alatt folyamatosnak kell lennie.^[67] 1923-ban pedig olyan ítélet született, mely szerint az ott tartózkodás és a folyamatos hozzájáruláson túl a község részéről kifejezett nyilatkozat is szükséges az egyén felvételéről,^[68] vagyis az automatikus szerzéssel szembenemve sajátosan értelmezte a korábbi magyar illetőség fennállását. Az ítélet meghozatalára nyilvánvalóan hatást gyakorolhatott az osztrák szabályozás, amely ennek megfelelő volt, némelyek pedig olyan mögöttes szándékot is feltételeznek,^[69] mely arra irányult, hogy bizonyos egyének ne szerezhessék meg az utódállam állampolgárságát. A különös értelmezés eredményeképpen több tízezer magyar állampolgár vált hontalanná, számuk még a későbbi csehszlovákiai kedvezményes honosítás és a magyarországi visszahonosítás lehetőségét követően, 1926-ban is húsz-harmincezerre^[70] volt tehető.

E történeti jellegű állampolgársági kritérium jelentősége magyar szempontból vitathatatlan. Tárgyalása emellett jól példázza, hogy a nemzetközi jogban nem elegendő államutódlás során megnevezni az állampolgárság elvesztéséhez és megszerzéséhez szükséges feltételeket. Az egyes kritériumok pontos definíciója elengedhetetlen annak érdekében, hogy azok véletlenszerű vagy szándékos értelmezési különbségei ne okozzanak problémákat. Szükséges lett volna továbbá az illetőség mellett kiegészítő kritériumok meghatározása annak érdekében, hogy az illetőséggel nem rendelkező személyek is megszerezhessék valamelyik utódállam állampolgárságát. Egyfajta kiegészítő elv az államutódlással szétszakított települések^[71] esetében is elengedhetetlen volt, amelyeknél az adott városrészben lévő lakóhely vagy tartózkodási hely^[72] alkalmazása volt megfigyelhető.

[65] A m. kir. belügyminiszternek 167.335/1922. B. M. sz. körrendelete, hivatkozva: Czebe, 1930, 38–39.

[66] Ilyen szerződés volt az Ausztria és Csehszlovákia között létrejött brnoi szerződés és annak részletesebb szabályozásáról szóló jegyzőkönyv. Treaty between the Austrian Republic and the Czecho-Slovak Republic with Regard to Citizenship and to the Protection of Minorities, Brünn, 7 June 1920.; Protocol Concerning the More Detailed Regulation of Certain Questions Dealt with in the Convention of Brünn of June 7 1920. Carlsbad, 23 August 1920.

[67] Rights of Citizenship (Establishment of Czechoslovak Nationality) Case, Czechoslovakia, Supreme Administrative Court (No. 16.748.), 15 December 1921. Annual Digest of Public International Law Cases. Vol. 1. 1919-1922. Case No. 6. 17.

[68] Napier, 1932, 62.

[69] Watson, 1931, 56.; Napier, 1932, 10.

[70] Watson, 1931, 57.

[71] A békeszerződéssel kettészakított városokban (például Komárom, Nagyszalonta, Sátoraljaújhely) az adott városrészben kellett fennállnia az illetőségnek. (Jacobi – Peregriny, 1930, 4.)

[72] Krombach, 1967, 22.

IRODALOM

- Bródy Aladár – Bán Kálmán (1938): *Állampolgárság és illetőség. A Magyarországon érvényben lévő jogszabályok összefoglaló ismertetése, különös tekintettel a belügyminisztérium és a közigazgatási bíróság legújabb gyakorlatára.* Budapest, Dr. Bródy Aladár és Dr. Bán Kálmán kiadása.
- Buza László (1935): *A nemzetközi jog tankönyve.* Politzer Zsigmond és Fia, Budapest.
- Czebe Jenő (1930): *Útmutató honosítási, visszahonosítási, elbocsátási és illetőségi ügyekben. Kiegészítve az elszakított területeken érvényben lévő állampolgársági rendelkezésekkel és jogesetekkel.* Székesfőváros Tanácsa, Budapest.
- Flournoy, Richard W., Jr. – Hudson, Manley O. (ed.) (c1929, 1983): *A Collection of Nationality Laws of Various Countries, as Contained in Constitutions, Statutes, and Treaties.* Oxford University Press, New York.
- Gettys, Luella (1927): The Effect of Changes of Sovereignty on Nationality. In: *American Journal of International Law*, Vol. 21. No. 2. (1927), 268–278.
- Graupner, Rudolf (1944): Statelessness as a Consequence of the Change of Sovereignty Over Territory After the Last War. In: *The Problem of Statelessness* (World Jewish Congress. British Section). No. 12. London, British Section of the World Jewish Congress, 27–40.
- Jacobi Roland – Peregriny Géza (1930): *Magyar állampolgárság, községi illetőség és idegenrendészet.* Phönix Irodalmi Társaság, Budapest.
- Jellinek, Hansjörg (1951): *Der automatische Erwerb und Verlust der Staatsangehörigkeit durch Völkerrechtliche Vorgänge, zugleich ein Beitrag zur Lehre von der Staatensukzession.* Carl Heymanns Verlag, Berlin.
- Kelsen, Hans (1945): *General Theory of Law and State.* Harvard University Press, Cambridge.
- Kisteleki Károly (2011): *Az állampolgárság fogalmának és jogi szabályozásának fejlődése.* Koncepciók és alapmodellek Európában és Magyarországon. Budapest, Martin Opitz Kiadó.
- Kisteleki Károly (2000): Magyar állampolgárság a XX. században. In: *Állam- és Jogtudomány*, Vol. 41. No. 1–2. 57–78.
- Krombach, Diethard (1967): *Erststabgrenzungen im Staatsangehörigkeitsrecht im 19. Jahrhundert und am Anfang des 20. Jahrhunderts.* G. Bauknecht – Dissertations-Drückerei, München.
- Meessen, Karl Matthias (1982): Option of Nationality. In: Rudolf Bernhardt (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, Vol. 8. New York – London, North-Holland Publishing Co. – Collier Macmillan Publishers, 424–428.
- Molony, William O’Sullivan (1934): *Nationality and Peace Treaties.* George Allen & Unwin Ltd., London.
- Napier, Walter, Sir (1932): Nationality in the Succession of States of Austria-Hungary. In: *Transactions of the Grotius Society*, Vol. 18. (Problems of Peace and War) 1–16.
- Népies Irodalmi Társaság (1921): *Magyar-román békeszerződés magyarázata.* Népies Irodalmi Társaság, Budapest.
- Oppenheim, Lassa (1905): *International Law. Vol. 1.* Longmans, Green, and Co., New York – London – Bombay.

- Pongrácz Jenő (1938): *Magyar állampolgárság és községi illetőség. Törvények, rendeletek, elvi határozatok, díjak és illetékek, magyarázat, iratminták.* Magyar Törvénykezés, Budapest.
- Scelle, Georges (1948): *Cours de droit international public.* Domat – Montchrestien, Paris.
- Szalayné Sándor Erzsébet (2003): *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században.* MTA Kisebbségkutató Intézet — Gondolat Kiadói Kör, Budapest.
- Vichniac, Marc (1933): Le statut international des apatrides. In: *Recueil des Cours*, Tome 43–I. 115–246.
- Watson, Seton (1931): *Slovakia, Then and Now. A Political Survey.* London – Prague, George Allen & Unwin Ltd. – Orbis Publishing Co.